

Preberanie škôl na Slovensku do správy Československej republiky v rokoch 1918–1919 a zavádzanie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka

Soňa Gabzdilová

Taking over Schools in Slovakia into the Administration of the Czechoslovak Republic between 1918 and 1919 and Introducing Slovak as the Language of Instruction

Abstract

The paper deals with education in Slovakia after the downfall of the Austro-Hungarian Empire and the creation of the Czechoslovak Republic and points at the fact that Czechoslovak state authorities perceived Hungarian schools as the primary tool of Hungarianization in Hungary. In Slovakia, with the exception of several elementary church schools, educational institutions with Slovak language of instruction did not exist. The paper describes the process of the radical establishment and the support of the creation of Slovak schools initiated in 1918, which was supposed to be the basis of the formation of Slovak national awareness and the Slovak elite. After the establishment of Czechoslovakia parallel with the introduction of Slovak as the language of instruction at schools, the number of Hungarian schools was reduced, which resulted in a significant decrease during the years of 1918 and 1919.

Key words: The Czechoslovak Republic, the Hungarian minority, school authorities, education in the mother tongue

Kľúčové slová: Československá republika, maďarská minorita, školské orgány, vzdelávanie v materinskom jazyku

Maďarské školy boli v čase vzniku Československej republiky (ČSR) vnímané ako primárny nástroj maďarizácie v Rakúsko-Uhorsku. Na Slovensku neexistovali slovenské školy, s výnimkou niekoľkých cirkevných ľudových škôl. Po októbri 1918 nová štátna moc preberala vzdelávacie inštitúcie do svojej správy a zároveň do vyučovacieho procesu zavádzala slovenský vyučovací jazyk.¹

Preberanie vzdelávacích inštitúcií do správy československého štátu na Slovensku uskutočňoval Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) v Bratislave, prácu ktorého riadil Anton Štefánek. Na uvedenú činnosť sa koncom roka 1918 a začiatkom nasledujúceho sústredili vedúci pracovníci referátu. Bolo nevyhnutné zabezpečiť kontinuitu vyučovania na školách všetkých stupňov po ma-

¹ Táto štúdia je úryvok z monografie: Soňa Gabzdilová, *Možnosti a obmedzenia. Vzdelávanie v jazyku maďarskom na Slovensku 1918–1938*. Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2017. ISBN 978-80-972693-3-3.

teriálnej i personálnej stránke a kreovať príslušné inštitúcie v oblasti riadenia vzdelávacieho procesu. Začali sa vytvárať i podmienky pre postupnú unifikáciu školstva, pretože, medzi školskými systémami v českých krajoch a na Slovensku existovali rozdiely. Diferencie spočívali predovšetkým v možnostiach vzdelávania českých a slovenských detí vo svojom materinskom jazyku a v dĺžke povinnej školskej dochádzky, ktorá v Čechách trvala osem rokov, na Slovensku šesť. Odlišnosti boli tiež v štruktúre školstva na všetkých stupňoch škôl, zvlášť stredných.² V oboch častiach republiky pôsobili štátne, cirkevné a súkromné vzdelávacie inštitúcie, pričom na Slovensku veľkou mierou prevažovali cirkevné.

V súvislosti s otázkou preberania vzdelávacích inštitúcií do správy nového štátu je vhodné uviesť vyhlásenie prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka v auguste 1919, v ktorom charakterizoval vtedajší stav a jasne formuloval zámer a postup československých štátnych orgánov. Vo vzťahu k vzdelávaniu príslušníkov etnických menšín uviedol, že *„minority budou mít své národní školy, to se rozumí samo sebou. Totéž platí o školách středních.“* Vyjadril sa tiež k uzatváraniu stredných škôl s vyučovacím jazykom nemeckým a maďarským. Podľa jeho názoru, nebolo *„nespravedlivo některé střední školy německé a maďarské zrušit, proto, že právě těchto škol bylo nepoměrne mnoho.“* Poukázal na špecifickú situáciu v slovenských krajoch, kde *„zrušení maďarských středních škol, musí být pozvolné proto, že je nedostatek slovenských profesorů středoškolských, a také prešburská maďarská universita může být zrušena jen pozvolně.“* Citlivú otázku vzdelávania príslušníkov maďarskej menšiny v materinskom jazyku chápal v širších súvislostiach. Zdôraznil, že československá štátna správa musí realizovať nie okamžité, ale postupné uzatváranie stredných a vysokých škôl preto, *„abychom totiž z propuštěných maďarských profesorů neudělali kádr maďarské iredenty a také z důvodů kulturních.“* Ďalej pokračoval. *„Slováci od Maďarů nebyli připuštěni do administrace, tudíž úřednická a také jazyková kvalifikace slovenské intelligence a lidu je poměrne slabá...Maďarizace intelligence slovenské velmi pokročila. Proto je pro Slovensko potřebí nejen slovenských škol, ale také připoutání kulturní k Čechám.“*³

Pracovníci MŠaNO a školského referátu v Bratislave si uvedomovali, že na Slovensku je nevyhnutné vybudovať slovenské školstvo na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy. Podľa ich názoru to predpokladalo zbaviť sa veľkej časti pedagógov maďarskej národnosti a učiteľov označovaných ako „maďaróni“. Postoj učiteľov bol v tej dobe z pohľadu školského referátu zásadný a situáciu bolo potrebné urgentne riešiť. Podľa §2 zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 boli učitelia štátnych škôl kráľovstva uhorského, podobne ako ďalší štátni zamestnanci a úradníci, dočasne ponechaní na svojich pracovných miestach, ale len za predpokladu, že zložia sľub vernosti Československej republike.⁴ Pri preberaní škôl do správy

2 Pri gymnaziálnom type vzdelávacích inštitúcií bolo potrebné zosúladiť najmä osnovy škôl. Rozdiely v strednom odbornom školstve a učňovskom školstve boli hlbšie a existovali v dôsledku odlišných hospodárskych pomerov v Čechách a na Slovensku. Školy umeleckého smeru na Slovensku vôbec neexistovali.

3 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (f.) Vavro Šrobár, škatuľa (š.). 8, inventárne (inv.) číslo (č.) 596.

4 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník (Roč.) 1918. Čiastka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

československých úradov boli profesori a učitelia vyzvaní, že pokiaľ ovládajú jazyk slovenský a zložia sľub, môžu zotrvať na svojich pracovných miestach. Ak by učiteľ v nasledujúcom období nevyhovoval po mravnej, národnej a kvalifikačnej stránke, zamestnancov referátu školstva jeho sľub do budúcnosti nezaväzoval.

Štátne úrady vnímali služobnú prísahu ako potvrdenie lojálnosti učiteľov k ČSR. Potvrdením aktu bol podľa nariadenia vlády z 26. augusta 1919 (č. 495/1919 Zb. z. a n.) *Protokol o služobnej prísaha*, kde bolo uvedené, že menovaný pedagóg zložil v uvedený deň do rúk školského inšpektora služobnú prísahu. Protokol musel byť opatrený podpisom učiteľa. Služobná prísaha sa spočiatku vyžadovala od novoustanovených učiteľov ľudových a meštianskych škôl v súlade s nasledovným textom: „*Prísahám a sľubujem na svoju česť a svedomie, že Československé republike budem vždy verný a jej vláde poslušný, že budem veškeré státní zákony zachovávať, své úřední povinnosti dle platných zákonů a nařízení vykonávat pilně, svědomitě a nestranně, úředního tajemství neprozradím a ve všem svém jednání jen prospěchu státu a zájmu služby budu dbát.*“⁵ Väčšina maďarských pedagógov odmietla takto formulovaný sľub zložiť.

Mnohí maďarskí učitelia sa odvolávali, že v tej dobe, podľa ich názoru, bolo územie Slovenska v súlade s medzinárodným právom stále súčasťou Maďarska. Nezmierili sa so zánikom Uhorska a verili, že ide len o prechodný stav a onedlho sa všetko vráti do starých koľají. Preto niektorí zvolili zdržanlivý postoj, vyčkávaciu taktiku, či priamo odmietli zloženie sľubu vernosti ČSR.

Zodpovední vedúci pracovníci rezortu školstva si boli vedomí tiež toho, že prevzatie škôl musí byť realizované čo najskôr. Bratislavský referát školstva využil stav, ktorý existoval v prvých mesiacoch po vzniku republiky. Bolo to obdobie, kedy na Slovensku vládol všeobecný zmätok, jeho územie prechádzalo pod správu československých orgánov len postupne. V niektorých oblastiach, a tou bolo aj školstvo, platili uhorské zákony. Nestabilizované prostredie vytváralo priestor pre radikálne, podľa vyjadrenia samotných pracovníkov referátu školstva, revolučné zmeny vo vzdelávacom systéme. Takýto stav trval približne do konca marca 1919. Stávalo sa, že A. Štefánek a inšpektori referátu školstva v tej dobe obchádzali uhorské legislatívne normy. A. Štefánek v súvislosti s postupom školského referátu uviedol, že v praxi v prípade niektorých, stále platných paragrafov uhorských zákonov v oblasti vzdelávania, „*postavili sme sa radšej na pôdu nezákonnosti a užívame noriem lepšieho zákona školského v Čechách a na Morave platného a riadime sa ďalej z veľkej časti zdravým rozumom.*“⁶

Podľa vyjadrenia A. Štefánka, „*v prvých mesiacoch držali sme sa výlučne zásady, že je treba pracovať rýchle bez dlhých protokolov a formálnych inšancií, krátkou cestou, pokiaľ možno osobne a bez dlhých prieťahov, skrátka revolučne.*“⁷ Ukázalo sa, že odmaďarčovanie škôl bolo jedným z najväčších problémov stojacich pred školským referátom, okrem iného aj preto, že sa jednalo nie o stovky, ale tisícky škôl všetkých stupňov, ktoré boli československou štátnou správou vnímané ako „bašty maďarstva“. Z tohto dôvodu sa aj podľa názoru školského inšpektora F. Mačenku, muselo „*jednať rýchle a rozhodne, s rutinou válečného*

5 *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka CL, vydaná 2. septembra 1919, s. 699.

6 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

7 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

*chirurga.*⁸

V tom období záviselo od A. Štefánka a jeho najbližších spolupracovníkov, akou formou sa bude realizovať preberanie vzdelávacích inštitúcií na Slovensku. Právny podklad pre svoje pôsobenie mali v zákone č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918, ktorého §2 stanovil, že vo svojich funkciách sa dočasne ponechávajú štátni, samosprávni, cirkevní úradníci a zamestnanci uhorského kráľovstva, ak zložia sľub poslušnosti Československej republike a ak uzná zmocnenec vlády, že sú schopní a kompetentní vykonávať svoje úlohy.⁹

Už koncom roka 1918 československý štát preberal pod svoju správu jednotlivé vzdelávacie inštitúcie prostredníctvom pracovníkov referátu školstva a obyčajne aj osobne referentom školstva. Prvými boli školy v Skalici a okolí, pretože v meste mala sídlo dočasná vláda. Nasledovali ďalšie v oblasti Záhoria. Pri preberaní škôl sa nevyskytol výraznejší odpor pedagógov, či verejnosti. V tom období mal A. Štefánek na prevzatie škôl len verbálne, nie písomné splnomocnenie. (Kázmerová 2011, 688)

V nasledujúcich mesiacoch A. Štefánek uskutočnil veľký počet ciest po celom Slovensku. Ako uvádza správa školského inšpektora Karola Jelínka zaslaná Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, navštívil všetky väčšie mestá s cieľom spoznať existujúce školské pomery.¹⁰ A. Štefánek v liste Vavrovi Šrobárovi v júni 1919 napísal, že od 11. decembra 1918 do 1. júna 1919 precestoval celé západné a stredné Slovensko a na východe Šariš, Spiš a Abov. Informoval, že zrušil viaceré stredné a odborné, na mnohých miestach i ľudové štátne školy v bratislavskej, nitrianskej, trenčianskej, oravskej, turčianskej, liptovskej, zvolenskej, tekovskej, hontianskej, šarišskej a spišskej župe a podal návrhy do Prahy na otvorenie československých škôl.¹¹

A. Štefánek, podľa vlastného vyjadrenia, vychádzal z dvoch premis – 1. všetky školské ústavy sú pomad'arčené tak po jazykovej, ako aj ideovej stránke, 2. Slováci nemajú svojich učiteľov. Preto bolo potrebné Slovensko odmaďarčiť. A odmaďarčiť Slovensko podľa A. Štefánka znamenalo „*prakticky počesťiť ho mravne... čím viac dobrých českých úradníkov, tým ľahšie bude pacifikovanie bývalej pomad'arčenej čiastky uhorského štátu...vlastnú prácu na Slovensku musejú vykonávať Česi a Slováci majú fungovať popri nich.*“¹²

Pracovníci referátu školstva monitorovali stav vzdelávacích inštitúcií okrem iného aj podľa vypracovaného dotazníka, na základe ktorého sledovali počet pedagógov a žiakov, ich dochádzku do školy, národnosť a znalosť slovenského jazyka. Zaujímali sa o školské zbierky, knižnice a vybavenie škôl učebnicami. Zisťovali, či škola disponuje učiteľskými bytmi, čo bolo dôležité pre prípadný príchod českých pedagógov. Mapovali tiež, ako dlho sa v škole nevyučovalo. Skúmali stav rôznych finančných fondov na školách. Dôležité bolo aj umiestnenie školy a fyzický stav budovy.

Veľkým problémom bolo zabezpečiť vyučovanie v slovenčine, pretože pedagógov ovládajúcich slovenský jazyk bol minimálny počet. Tak napr. v Podolínci zostal

8 Archiv Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka (A ÚTGM), Praha, f. Tomáš Garrigue Masaryk (TGM) – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

9 *Sbírka zákonů...* Roč. 1918. Čiastka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

10 A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

11 A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

12 A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

na piaristickom gymnázium jediný profesor, ostatní odišli do Maďarska, resp. kvôli údajnej protištátnej agitácii boli internovaní. V Liptovskom Svätom Mikuláši Anton Štefánek zistil, že na tamojšom gymnázium ani jeden profesor nevedel po slovensky, rovnaká situácia bola na meštiankej i obecných školách. (Šrobár 1928, 430) Riaditeľ školy sa vyjadril, že v škole s vyučovacím jazykom slovenským učiť nebude. V Sabinove riaditeľ piaristického gymnázia prehlásil, že sa „*cíti byť Maďarom a do smrti sa neponíži tak, aby slúžil pod správou Československej republiky.*“ (Šrobár 1928, 430)

V Spišskej Novej Vsi ako prvé boli do československej správy prevedené dve štátne vzdelávacie inštitúcie – štátna ľudová škola a štátna chlapčenská meštianska škola. Po príchode do mesta A. Štefánek žiadal, aby učitelia zložili sľub vernosti. Kým v prvej škole sľub zložili všetci učitelia, na chlapčenskej sa tak nestalo a školský referent preto všetkých pedagógov s okamžitou platnosťou prepustil. Zložitá bola situácia na tamojšom gymnázium, kde sa predstavitelia evanjelickej cirkvi au. v. obrátili na A. Štefánka a žiadali zavedenie nemčiny ako vyučovacieho jazyka. (Kormošová 2006, 26-27)

V marci 1919 pricestoval A. Štefánek do Levoče, aby úradne prevzal tamojšie školy a zabezpečil vyučovanie v jazyku slovenskom. Kým na ľudových školách sa slovenčina mala stať vyučovacím jazykom okamžite, stredné školy mali po maďarsky učiť do konca školského roka – do 1. mája 1919 s tým, že slovenčina bola jedným z vyučovacích predmetov. Inventár a majetok škôl prevzali poverení riaditelia. Prevažná väčšina učiteľov i profesorov, ale aj časť verejnosti Levoče zmeny iniciované A. Štefánkom odmietala. Niektorí rodičia organizovali početné protesty, podpisové akcie a deputácie na rôzne úrady, aby maďarčina ostala vyučovacím jazykom, resp. jedným z vyučovacích predmetov aspoň na niektorej škole v Levoči. Školské a správne úrady s poukázaním na nízky podiel maďarského obyvateľstva v meste žiadosti odmietli. (Chalupecký 1975, 250) Situácia sa vyhrotila na tamojšom katolíckom gymnázium, kde proti riaditeľovi E. Kalmárovi musela zakročiť brachiálna moc, pretože odmietal odovzdať vzdelávaciu inštitúciu československým úradom v presvedčení, že je stále vo vlastníctve maďarského štátu. Niektoré vzácne zbierky, vrátane veľkého počtu mincí, sa stratili. Až do svojho odchodu do Maďarska v roku 1921, sa E. Kalmár snažil ovplyvňovať zamestnancov i žiakov gymnázia a negatívne sa vyjadroval na adresu profesorov, ktorí vstúpili do služieb československého štátu. Aj keď podľa vyjadrenia A. Štefánka len „*jedno jediné gymnázium na Slovensku a to v Levoči malo troch takých profesorov, ktorí znali slovensky a ktorí sa prispôbili hneď*“¹³, vedením reálneho gymnázia v Levoči bol poverený František Matějček, profesor gymnázia na Morave v Uhorskom Brode.

V Rožňave stredoškolské vzdelanie zabezpečovali dve cirkevné gymnáziá, rímskokatolícke a evanjelické au. v. Obe inštitúcie sa do roku 1918 výrazne exponovali za uhorskú štátnu ideu. Anton Štefánek sa v lete 1919 na adresu členov premonštrátskej rehole, ktorí realizovali vyučovanie na rímskokatolíckom gymnázium vyjadril, že príslušníkov rehole, ktorí „*ticho pracovali na kultúrnom poli, prevezme štát, ale dovtedajší charakter rehole sa zmení.*“ (Filo 1932/1933, 170) 26.

13 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667. A. Štefánek predpokladal, že na celom Slovensku bolo približne 300 pedagógov schopných viesť vzdelávací proces v slovenskom jazyku.

augusta 1919 pricestovala do mesta delegácia vedená referentom A. Štefánkom. Jej ďalšími členmi boli inšpektor K. Jelínek, župan Ján Jesenský a inšpektor evanjelickej cirkvi au. v. východného dištriktu Július Botto.¹⁴ A. Štefánek vo svojom vystúpení vyhlásil, že obidve cirkevné gymnáziá budú v meste do konca augusta zrušené a namiesto nich sa vyučovanie začne v školskom roku 1919/1920 realizovať v Československom štátnom reálnom gymnáziu. Až 15. septembra 1919 poveril školský referát profesora Gustava Adamiša úlohou vykonať predbežný zápis a začiatkom októbra nariadil okresnému náčelníkovi Vincencovi Paceltovi, aby zabezpečil pre novú strednú štátnu školu budovu. Okresný náčelník sa rozhodol pre priestory bývalého premoštrátskeho gymnázia, pretože v tej dobe boli moderné a kvalitne zariadené. Počas bojov medzi Červenou armádou Maďarskej republiky rád a československým vojskom bola v priestoroch školy prechodne umiestnená poľná vojenská nemocnica, ktorá tu pôsobila do 6. októbra 1919. Vyučovanie sa tak v septembri a ani v októbri nezačalo. Rodičia študentov oprávnenne vyjadrovali nespokojnosť s existujúcou situáciou a vysielali k V. Paceltovi deputácie i jednotlivcov, ktorí poukazovali na neuspokojivý stav stredoškolského vzdelávania v Rožňave. Postoje občanov mesta prezentovali *Rozsnyói Híradó*, ktoré uverejnili otvorený list okresnému náčelníkovi.

Československé reálne gymnázium v Rožňave bolo oficiálne zriadené na základe výnosu MŠaNO zo dňa 17. novembra 1919. Do funkcie riaditeľa školy ustanovilo Ľudovíta Grecka. V školskom roku 1919/1920 sa mal otvoriť I. ročník s vyučovacím jazykom slovenským a vyučovanie v ročníkoch II. – VIII. prebiehalo kompletne vo všetkých predmetoch v jazyku maďarskom. Školské úrady predpokladali postupné zanikanie maďarských tried. Pri zápise do I. ročníka v dňoch 18. – 22. decembra sa však neprihlásil ani jeden žiak, preto na 3. januára 1920 určili dodatočný zápis, kedy sa prihlásilo 15 žiakov. Ťažkosti spôsobovali tiež národnostné vzťahy v radoch profesorov i žiakov. Na novoutvorenom gymnáziu pôsobila naďalej prevažná väčšina pedagógov z bývalých maďarských škôl, niektorí z nich neovládali slovenský jazyk. K vyostreniu pomerov došlo v polovici novembra 1920, keď študenti maďarskej národnosti, v snahe vynútiť si výuku vo svojom materinskom jazyku, bojkotovali vyučovací proces. Situácia sa upokojila potom, keď vedenie školy pohrozilo, že študenti, ktorí sa do 17. novembra nezúčastnia vyučovacieho procesu, budú z gymnázia vylúčení. (Tajták 1978, 171. Na Československom reálnom gymnáziu v Rožňave sa k maďarskej národnosti hlásilo 43,71% študentov.) Pomer sa postupne konsolidovali, k čomu prispel aj odchod niektorých promaďarsky orientovaných profesorov zo školy. Avšak aj po ich odchode, protičeskoslovenské sentimenty pretrvávali. Došlo k incidentu, keď študenti v triedach poškodili obraz prezidenta republiky Tomáša G. Masaryka. Na pomery rožňavského gymnázia upozornil aj predseda Maďarskej ľudovej strany József Szent-Ivány v liste Vavrovi Šrobárovi v júni 1921. Kritizoval rušenie maďarských tried na škole. Poukázal na postup štátnych úradov, ktoré nepovolili vznik maďarského gymnázia v Rožňave, aj keď ho v novej situácii chcelo založiť a udržiavať katolícka cirkev bez štátnej subvencie.¹⁵

14 Štátny archív (ŠA) Košice, f. Československé reálne gymnázium (ČRG) v Rožňave, š. 7. I. a II. výročná správa Československého štátneho reálneho gymnázia v Rožňave za školský rok 1919 – 1920 a 1920 – 1921.

15 SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, š. 40, č. 40/603.

Zásadné zmeny neobišli ani kolégium v Prešove. Vyučovanie v školskom roku 1918/1919 bolo na jednotlivých ústavoch kolégia prerušené najskôr kvôli chrípkovej epidémii a neskôr v dôsledku nariadenia podžupana Šarišskej župy z 5. novembra 1918. Na teologickej akadémii, učiteľskom ústave a gymnáziu bola výuka obnovená až 8. januára 1919. Nový župan Šarišskej župy, Pavol Fábry, dal 9. januára na vedomie školám v Prešove, aby plnili svoje povinnosti v súlade so zákonmi nového štátu. Na základe rozhodnutia Antona Štefánka sa školský rok na prešovskom kolégiu ukončil predčasne 6. marca 1919. (Vasil'ová 1999, 336) Vládny referent zároveň informoval profesorov, že v prípade odmietnutia ustanovení školského referátu, majú dve možnosti – buď odídu do Maďarska, alebo budú prepustení. V tom čase bolo kolégium bez pokynov potiského dištriktu a jeho profesorský zbor volil vyčkávacie stanovisko. Evanjelická cirkev a. v. v Liptovskom Mikuláši pracovala na svojej reorganizácii, v rámci ktorej sa vytváral aj nový východný dištrikt. Dištriktuálny konvent riešil otázku evanjelických škôl 30. júla a 8. augusta oznámil rozhodnutie aj vedeniu Kolégia v Prešove. Školská rada východného dištriktu zrušila Vyššie gymnázium Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, Učiteľský ústav Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, ako aj teologickú akadémiu pri kolégiu. Právnická akadémia bola presťahovaná do Miškovca ešte 19. marca 1919. Školská rada východného dištriktu zároveň rozhodla, že od 1. septembra 1919 bude v Prešove otvorené slovenské evanjelické kolegiálne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským počnúc I. ročníkom.

Ďalšia stredoškolská vzdelávacia inštitúcia v Prešove, maďarské kráľovské gymnázium, prešlo do správy československých úradov 3. marca 1919 a 17. marca 1919 bolo otvorené už ako Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium. (Hrehor 2013) Z pôvodných 211 poslucháčov prestúpilo do novej školy 176 študentov (83%), pribudlo aj 15 žiakov z gymnázia v Sabinove a 10 z prešovského evanjelického gymnázia. Z bývalých 15 profesorov maďarského gymnázia v novej československej škole nepôsobil ani jeden. V priebehu obsadzovania územia Slovenska československou armádou boli vojaci ubytovaní aj v priestoroch školy, čo malo za následok obmedzenie výučby do štyroch miestností. Vzdelávací proces na škole bol zásadným spôsobom narušený aj počas existencie Slovenskej republiky rád – v období od 2. júna do 7. júla 1919 bola škola zatvorená a školský rok bol ukončený až 12. júla 1919. Krehkosť nového štátneho útvaru sa prejavovala tiež na pokusoch o zrušenie vyučovania na gymnáziu. Pri príležitosti osláv prvého výročia vzniku Československej republiky sa v priestoroch školy objavili letáky, ktoré vyzývali predovšetkým žiakov študujúcich do roku 1919 na maďarskom kráľovskom gymnáziu, aby vystúpili zo školy, pretože jej návštevou zapredávajú svoju pôvodnú vlasť. (Hrehor 2013) Situácia sa vyostrovala a 22. mája 1921 skupina mužov ohrozovala riaditeľa školy v jeho vlastnom byte. Napriek počiatočným problémom sa gymnázium v Prešove postupne etablovalo, čoho dôkazom bol aj zvýšený záujem o štúdium na škole. Už v školskom roku 1919/1920 boli v prvom a druhom ročníku otvorené po dve triedy (dovtedy existovala len jedna) a počet žiakov stúpol na 263 žiakov, čo bolo o 52 viac ako v predošlom roku. (Hrehor 2013)

Rušenie maďarských škôl podnietilo kritiku maďarských opozičných strán, ktoré odsudzovali údajné porušovanie zmluvných záväzkov československej vlády

o ochrane národnostných menšín aj na pôde parlamentu. Skupina maďarských poslancov na čele s Lajosom Körmendy-Ékesom v interpelácii 16. júna 1920 obvinila ministerstvo školstva z uzatvárania maďarských vzdelávacích inštitúcií na príklade situácie v okrese Moldava nad Bodvou, konkrétne v okolí Turne nad Bodvou. „*Maďarské a nemecké obyvateľstvo na Slovensku trpí přes zaručené práva článkem 7. mírové smlouvy, zvláště na poli kulturním, nejbezohlednějším útlakem... Cílevědomé a násilné potlačování maďarských škol jde tak daleko, že v okolí Turně, abaujtorenské stolice, která jest sídlem okresu s čiste maďarským obyvateľstvem v čistě maďarské krajině, vyučování na obecných školách od 13. ledna 1919 úplně přestalo. Budova školní byla přeměněna v kasárna.*“¹⁶

Zavádzanie slovenského vyučovacieho jazyka do maďarských škôl a rušenie maďarských vzdelávacích inštitúcií vyvolávalo sériu protestov aj medzi maďarským obyvateľstvom, ktoré organizovalo protestné stretnutia a demonštrácie. Rodičovské deputácie navštevovali župné úrady, školský referát v Bratislave, pražské ministerstvo školstva, ale aj úrad prezidenta republiky. Z mnohých miest, napr. Košíc, Bratislavy, Levíc, Prešova, Levoče, Rimavskej Soboty, Spišskej Novej Vsi, Rožňavy a i., boli na štátne úrady adresované sťažnosti proti zmene vyučovacieho jazyka v školách. Podľa názoru ministerstva pre správu Slovenska nemali reálny podklad, pretože bolo samozrejme, že „*slovenské obyvateľstvo, ktoré v týchto uměle pomadžarčených městech nemělo za maďarské vlády ani jediné školy, nemůže nadále trpěti, aby slovenské děti byly maďarizovány.*“¹⁷ K výraznej aktivizácii maďarského obyvateľstva dochádzalo v miestach, kde bolo zatvorených viacero maďarských škôl. Na maďarskej strane bola dôležitá existencia politikkej, spoločenskej, či cirkevnej sily schopnej usmerniť nespokojnosť maďarského obyvateľstva. V tej dobe organizátormi protestov boli najmä cirkevní hodnostári, resp. formujúce sa maďarské politické subjekty. (Popély 2007, 102-103)

A. Štefánek v úradnej správe v júli 1920 informoval ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, že najaktuálnejším problémom „*v politike školskej je nateraz agitácia všetkých maďarských politických strán za maďarské školstvo. Ačkoľvek sme všemožným spôsobom hneď na začiatku revolúcie sa vynasnažili vyhovieť oprávneným požiadavkám maďarského a nemeckého obyvateľstva, predsa len sme museli sa držať zásady, že v čiste slovenskom území Slovenska nelze pripustiť maďarské ľudové a menovite ani stredné a odborné školy. Ďalej nemohli sme odstúpiť od zásady, že tak zv. nástupné mestá na hraniciach jazykových na juhu Slovenska nemôžu byť ponechané ďalej maďarizácii a tak sme založili slovenské školy v Bratislave, v Leviciach, v Lučenci, v Košiciach, v Rožňave atď. Proti týmto školám teraz vedú Maďari svorne útok a svoj výboj prenášajú i do slovenských miest ako Nitra, Kremnica, Prešov.*“¹⁸

16 N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. *Tisky k těsнопiseckým zprávám o schůzích poslancecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

17 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (A MZV ČR), Praha, sekcia MZV 1918 - 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918-1938, š. 55.

18 SNA, f. Vavro Šrobár, š. 15, inv. č. 768.

Školský referát zdôvodňoval zatváranie maďarských škôl na etnicky zmiešanom území aj tým, že keby zodpovední pracovníci boli „*nechali len maďarské školy a držali sa zásady, že v maďarských mestách môžu byť len maďarské školy, tak by podporovali maďarizáciu Slovákov i naďalej. Tieto mestá už nie sú len akýmsi kultúrnym majetkom Maďarov, ale i majetkom slovenským.*“¹⁹

Pri zmene vyučovacieho jazyka, zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka v školách všetkých stupňov, sa negatívny postoj maďarského obyvateľstva prejavoval najmä vo väčších mestách. Ako uvádza A. Štefánek predovšetkým o slovenské stredné školy v dvoch najväčších mestách Slovenska, v Bratislave a v Košiciach, musel viesť referát školstva „*celú vojnu po dlhé mesiace, pretože Maďari sa bránili poslovenčeniu aj len jednej školy. Stále posielali memorandá, protestné noty, na ministerstvo v Bratislave aj do Prahy aj na pána prezidenta. Posielali jednu deputáciu za druhou, zbierali podpisy rodičov, nadávali, prosili, hrozili, len aby zostali školy po starom a aby žiadny z ich profesorov nebol prepustený alebo zamenený iným.*“²⁰ Dve najväčšie mestá na Slovensku boli označené ako „*bašty, ktoré ležia viac-menej v jazykovej pohraničnej oblasti. Tieto dve mestá sú spojené ešte s celým radom iných miest, ako sú Rožňava, Rim. Sobota, Šahy, Levice, Nové Zámky, Lučenec, atď...Odjakživa posielali Slováci do týchto miest svojich synkov na stredné a odborné školy maďarské.*“²¹

Typickým príkladom boli Košice. V nasledujúcom texte venujeme väčší priestor situácii v meste, pretože výstižne ilustruje a dokumentuje zložité pomery pri zmene vyučovacieho jazyka. Situácia v Košiciach bola komplikovaná nielen preto, že, „*tu boli všetky školy maďarské počnúc od materskej školy (opatrovne) až po najvyššiu školu (právnická akadémia), ale že sa ich pôsobením vytvorilo v Košiciach a v ich okolí naskrz i v najslovenskejších obciach také ovzdušie a následkom utvrdzovania maďarskej všenárodnej ideológie taká mentalita, že ani len pomyslieť by nebolo možné bývalo na prípadnú možnosť inojazyčného vyučovania, než maďarského, na prípadné uplatnenie prirodzeného práva menšiny (ačkoľvek väčšiny, dľa maďarskej ideológie: národnosti).*“ (Beniač 1928, 145)

Československé štátne orgány na Slovensku vnímali Košice na začiatku 20. rokov ako mesto s početnou maďarskou komunitou. V materiáloch školského referátu sú charakterizované len z polovice slovenské. Cenzus v roku 1921 bol ovplyvnený politickou situáciou, podobne ako aj iné sčítania. S maďarskou národnosťou sa pri sčítaní identifikovalo 11 206 (22,12%) obyvateľov mesta.²² Tí naďalej vnímali Košice ako maďarské, zmenenú geopolitickú situáciu považovali za prechodný jav, za nútený český režim, ktorý sa časom transformuje v prospech Maďarska.

V košických školách sa v nezmenených pomeroch a s pôvodnými učiteľskými zbormi vyučovalo aj v máji 1919, čo znamená, že koncom školského roka 1918/1919 bola v Košiciach vyučovacím jazykom maďarčina na všetkých ľudových školách, meštiankach a stredných i odborných vzdelávacích inštitúciách. Učili tam maďarskí učitelia lojálni uhorskej vláde, v maďarskom jazyku, z maďarských učeb-

19 SNA, f. Anton Štefánek, š.13, inv. č. 667.

20 SNA, f. Anton Štefánek, š. 12.

21 SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

22 *Statistický lexikon obcí v republike Československej. III. Slovensko.* Praha: Ministerstvo vnútra a Štátny úrad statistický, 1927, s. 131.

nic a podľa pôvodných učebných plánov koncipovaných v duchu idey jednotného uhorského národa a štátu.

V správe školského inšpektora v Košiciach Jána Šimečka, zaslanej na Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v decembri 1919 sú uvedené údaje o ľudových školách v meste. Na konci školského roka 1918/1919 sa vyučovanie v maďarskom jazyku realizovalo na piatich štátnych ľudových školách, dvoch katolíckych a jednej izraelitskej.²³ A. Štefánek navštívil Košice, aby získal informácie o situácii. Po zistení stavu odhadoval, že na košických stredných školách pôsobili len dvaja učitelia schopní viesť výuku v slovenskom jazyku. Školské úrady Československej republiky začali síce košické školy preberať do svojej správy v máji 1919, ale proces bol prerušený postupom vojsk Maďarskej republiky rád na východné Slovensko. Maďarská armáda obsadila Košice 6. júna 1919 a opustila ich až po podpísaní príméria medzi Maďarskom a Československom 4. júla 1919.

Najvyšší školský úrad Československej republiky na Slovensku, Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety pod vedením Antona Štefánka, obnovil v auguste 1919 po dvojmesačnej nútenej pauze preberanie košických škôl pod správu československého štátu.²⁴ A. Štefánek poveril touto úlohou školského inšpektora v Košiciach Jána Šimečka, bývalého profesora Štátnej vyššej obchodnej školy v meste, ktorý volil razantný prístup. Boli prípady, keď použil brachiálnu moc, keďže vedenia škôl a maďarskí pedagógovia sa nechceli dobrovoľne vzdať svojich pozícií. V *Jubilejnom almanachu mesta Košíc*, vydanom pri príležitosti desiateho výročia existencie Československej republiky je uvedené, že J. Šimeček „*prejímал školy košické s príkladne neústupnou energiou, bez ktorej by nebolo možné bývalo pomysleť si, zasahovať do takých osích hniezd, akými boli vtedy školy košické. Vieme prípady, keď prejímal alebo musel prejímať školu za asistencie brachiálnej moci, lebo na výzvu, odovzdať školu, dostalo sa mu skoro voskrze stereotypnej odpovedi, že sa ustúpi len nasilu.*“ (Beniač 1928, 146-147)

O problémoch vzdelávania v jazyku maďarskom na košických školách sa diskutovalo aj na pôde Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia ČSR. V početných interpeláciách maďarských poslancov rezonovalo práve meno košického školského inšpektora Jána Šimečka, ktorého obviňovali z násilného poslovenčovania maďarských detí, z diskriminácie maďarských žiakov a učiteľov. Na rokovaní poslaneckej snemovni 16. júna 1920 odznela interpelácia maďarských poslancov na ministra školstva a národnej osvety „*v záležitosti nepřístojnosti košického školního inspektora.*“ Upozornili v nej, že v Košiciach, prevažne maďarskom meste, školský inšpektor J. Šimeček údajne používa premyslené, dômyselné metódy, aby donútil deti maďarskej národnosti sa vzdelávať v slovenských školách. V Košiciach existovalo v tej dobe päť budov štátnych obecných škôl, z ktorých sa v jednej učilo po maďarsky. Priestory maďarskej školy boli v nevyhovujúcom stave najmä po stránke hygienickej, v 18 triedach sa vzdelávalo 2 400 žiakov. Vyučovanie v jazyku slovenskom navštevovalo 800 detí, ktoré boli „sehnání částečně pomocí darované-

23 V Košiciach pôsobila aj jedna ľudová škola pri štátnom ústave pre sociálne znevýhodnenú mládež (v dobovej terminológii zanedbanú).

24 Školský referát začal Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe priamo podliehať po vydaní výnosu 8. februára 1922, keď bol vyňatý z právomoci Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a pretvorený na Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave.

ho oděvu a obuvi, částečne prostriedky teroru.“²⁵ Mali k dispozícii, okrem jednej staršej, tri nové budovy.

Od septembra 1919 vzdelávanie na košických školách všetkých stupňov prebiehalo už pod kontrolou československých školských úradov. Niektoré gymnáziá a odborné školy zanikli, ďalšie boli prevzaté do československej správy. Len jedna z nich od školského roka 1927/1928 fungovala ako škola s vyučovacím jazykom maďarským. V súlade s postupnými legislatívnymi opatreniami československého štátu zmeny nastali aj v ich štruktúre.

Profesorské zbory na všetkých košických maďarských stredných školách boli rozpustené a školská spáva situáciu riešila príchodom českých stredoškolských profesorov. Na košických stredných a odborných školách tvorili väčšinu profesorských kolektívov. Už v prvých dňoch po začatí školského roka 1919/1920 v septembri 1919 obsadzovali prvé učiteľské a riaditeľské miesta. Ich príchod na košické stredné školy sa stretol s rozpačitými, často i negatívnymi reakciami obyvateľov mesta, hlavne maďarskej národnosti. Českých učiteľov vnímali ako samozvancov, ktorí prišli do Košíc obrať tamojších pedagógov o zamestnanie. Prepustení maďarskí učitelia nazerali na obsadenie ich pôvodných miest zamestnancami českej národnosti ako na diskrimináciu. Maďarskí poslanci na zasadnutí Národného zhromaždenia ČSR 16. júna 1920 v interpelácii tlmočili ich sťažnosti a uviedli, že na miesto „*hromadně propuštěných kvalifikovaných maďarských učitelů přicházejí československé síly, v 8 týdenním kursu „vzdělané“, které dostávají měsíčního platu 1200 - 1600 K.*“²⁶ Uvedená interpelácia obsahovala aj negatívne stanovisko maďarských učiteľov ku školskému inšpektorátu v Košiciach, predovšetkým k osobe hlavného školského inšpektora Jána Šimečka. (Ján Šimečka a Karol Murgaš patrili k popredným aktérom budovania slovenského školstva a kultúry v Košiciach.) Podľa predkladateľov interpelácie stav maďarských učiteľov v Košiciach, ktorý bol „*již pro hmotné starosti zoufalý, stal se nesnesitelným pro nepřátelské a hrubé jednání košického školního inspektora Jana Šimečka-Gary a jeho libovůle neznající mezí, která jde tak daleko, že odpírá i přijímaní a předkládání jejich žádostí a stížností, že zavazuje je k protizákonným podmínkám při poukazování jejich zákonných požitků, jednotlivé síly, bez vyšetřování, z vlastní moci vykazuje a požitky zastavuje.*“²⁷

Nespokojnosť maďarských obyvateľov mesta neutíchala, ale pretrvávala aj na

25 *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé.* Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Kőrmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

26 *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé.* Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Kőrmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

27 *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé.* Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Kőrmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

začiatku druhého decénia. Sťažovali sa na diskrimináciu a násilné odnárodňovanie svojich detí a súčasne požadovali otvorenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským. V Košiciach kolovali obežníky vyzývajúce „*maďarské obyvateľstvo mesta Košíc a okolia*“ k prejavom nespokojnosti s existujúcim stavom maďarských škôl. Autori obežníka zdôrazňovali, že „*budúcnosť národov zakladá sa na školách*“ a poukazovali na zmluvy a zákony zaisťujúce práva menšín na vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku. Kritizovali školskú politiku, ktorá údajne ohrozovala budúcnosť Maďarov stupňujúcim sa odnárodňovaním. „*Niet dostatočných maďarských škôl pre naše deti*“ preto proti „*tomuto nášmu položeniu každý zákonitý prostriedok musíme použiť a ešte ďalej ozvučne prejsť to naše sväté odhodlanie, že tých čias dosiahneme, dokiaľ neotvorí sa brány maďarského vyučovania pred každým maďarským dieťaťom.*“²⁸

Aj keď nové školské úrady neočakávali, že košické obyvateľstvo prijme zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na školách v meste s pochopením, tak silnú negatívnu reakciu nepredpokladali. Ako dokladujú dobové dokumenty, keď sa v Košiciach otvorili „*stredné a odborné školy slovenské Košičania ich sabotovali... Nedať ani jedného syna a dcéru do českej školy, ozývali sa hlasy po zhromaždeniach v meste. Zapisovali ich do maďarského gymnázia – slovenské stredné a odborné školy zostávali takmer prázdne... Riaditelia museli chodiť agitovať po školách okolitých obcí, aby si zohnali a zozbierali dostatočný počet žiactva – alebo prijímali žiakov zo západného Slovenska.*“ (Beniač 1928, 149) O žiakov sa „bojovalo“ aj na stránkach miestnych periodík. Slovenské vyzývali rodičov k zápisu detí do slovenských škôl a maďarské ich žiadali, aby uvedené výzvy ignorovali. Školskej problematike sa venovali najmä maďarské denníky *Kassai Hírlap* a *Kassai Napló*, na druhej strane *Slovenský východ*, prvý slovenský regionálny denník.

Na uvedený postup v košických školách upozornili aj *Maďarské sťažnosti na československú štátnu správu na Slovensku*, odovzdané v roku 1921 Spoločnosti národov. Aj československá strana v reakcii na dokument pripustila, že pri poslednom zápise detí do škôl v Košiciach v niekoľkých prípadoch zasahovala polícia, ale preto, aby zabránila, „*násilnému zapisovaniu slovenských detí do maďarských škôl.*“²⁹

Aj v prípade cirkevných škôl postupovala nová štátna moc podobne, ako v prípade štátnych. 28. decembra 1918 vládny referent A. Štefánek prevzal gymnázium v Ružomberku. Keďže z profesorov piaristov, okrem vyučujúceho telesnej výchovy, ani jeden neovládal slovenský jazyk, pedagogický zbor bol prepustený. Z rovnakého dôvodu, v prítomnosti ružomerského mešťanostu zatvoril aj meštiansku školu, ktorá patrila rehoľníckam. S nimi bola dosiahnutá dohoda, že sa zo Slovenska vysťahujú. (Bartlová 1991, 56-57. Doba na vysťahovanie bola určená na jeden mesiac a objednal sa im osobitný vlak na odsun zo Slovenska.)

So zásahmi štátu do pôsobenia cirkevných škôl, aj keď maďarských, však nesúhlasila katolícka cirkev. Andrej Hlinka sa na postup referenta písomne sťažoval ministrovi pre správu Slovenska V. Šrobárovi, ktorý vec riešil na porade za prítomnosti A. Štefánka a pracovníkov ministerstva. Referent školstva jednoznačne obhajoval uvedený postup a zo svojho stanoviska neustúpil. Zdôraznil, že niekoľkokrát apelo-

28 Slovenský východ. Roč. 4, 1921, č. 169, s. 1. Za *maďarské školy v Košiciach*.

29 A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4. Mirová konferencia v Paříži a reparace 1918 – 1937, š. 55.

val na katolíckych kňazov, aby učili po slovensky a v prípade kladného postoja ich podporoval. Uvedol, že štátna správa sice realizuje zavádzanie slovenského jazyka ako vyučovacieho aj do neštátnych vzdelávacích inštitúcií, ale cirkevné školy nechce v žiadnom prípade ani katolíckej, ani evanjelickej cirkvi odobrať. A. Štefánek sa k pôsobeniu pedagógov maďarskej národnosti na slovenských školách vyjadril jednoznačne. „*Neverné a nespoľahlivé, neslovenské živly musíme odstrániť od výchovy slovenskej mládeže – ony nikdy nám nebudú verne slúžiť, i keby sa po slovensky naučili. Z tohto stanoviska nepopustím, radšej sa vzdám.*“ (Šrobár 1928, 431-432) Ďalší pracovník ministerstva, Milan Ivanka, v otázke cirkevných škôl a vyučovacieho jazyka zastával podobné stanovisko zdôrazňujúc, že školská správa má právo vplyvať na vzdelávanie, pretože sleduje základný cieľ – zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do vzdelávacieho procesu a nie provokovanie slovenských veriacich.³⁰ Prítomní sa okrem iného zhodli v názore, že ak majú Slováci dosiahnuť zvýšenie nízkej vzdelanostnej úrovne, školskí inšpektori musia pokračovať v zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka. Keď sa im nepodari zabezpečiť dostatočný počet kvalifikovaných slovenských učiteľov, majú vytvoriť podmienky pre príchod českých pedagógov. (Bližšie k príchodu českých stredoškolských profesorov na Slovensko: Matula 1999, 346-352.)

Väčšina slovenských katolíckych kňazov považovala oblasť cirkevných škôl za veľmi dôležitú. Uvedomovali si široký priestor a veľké možnosti vplyvu na mládež, ktoré poskytovali cirkevné vzdelávacie inštitúcie bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Problematika sa tak dostala na program Valného zhromaždenia slovenských katolíckych kňazov konaného 21. – 22. januára v Žiline, ktorého sa zúčastnil aj V. Šrobár. Stanovisko prítomných katolíckych kňazov ku cirkevným školám a vyučovaciemu jazyku je vyjadrené v prijatom dokumente *Memorandum slovenského rímskokatolíckeho kňazstva latinského rítu*. Odporúčali v ňom, aby štát venoval zvýšenú pozornosť kláštorom, ktoré udržiavajú školy a žiadali ich o čas potrebný na zabezpečenie učiteľov ovládajúcich slovenský jazyk. Postulovali tiež poskytnutie väčšieho časového priestoru, aby sa „*tí, ktorí slovenčinu dobre neovládajú, v nej zdokonalili mohli*“ a vyslovili presvedčenie, že „*rehoľníci aj mníšky aj z národného ohľadu na úplné uspokojenie účinkovať budú.*“ (Bartlová 1991, 58)

V súlade s nariadením dočasnej, tzv. skalickej vlády z novembra 1918 mali byť rušené maďarské školy v slovenských obciach. Zatvárali sa však aj maďarské vzdelávacie inštitúcie na miestach so zmiešaným obyvateľstvom i s prevahou Maďarov. Školská správa, podľa vyjadrenia A. Štefánka, v južných okresoch ponechala status quo. (Štefánek 1931, 117) Podľa iných slovenských zdrojov sa vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom slovenským otvárali aj v prevažne maďarských regiónoch južného Slovenska, čo v prostredí maďarskej komunity vyvolávalo nespokojnosť. (Na uvedenú skutočnosť upozorňoval Emil Stodola. Zdôraznil, že „*posádzaním sa v nemeckých a maďarských obciach vytvárame v menšinových krajoch nacionálne ostrovy, na ktoré menšiny hľadia nevraživým okom zvlášte, keď sa tam utvárajú ľudové, ba i meštianske i stredné školy s vyučovacím jazykom českým a slovenským.*“ Stodola 1938: 8.)

³⁰ Účastníci porady sa ďalej dohodli, že na riešení školských problémov by mali participovať aj poprední zástupcovia cirkvi. Za katolíkov Andrej Hlinka a Karol Anton Medvecký, evanjelikov mal zastupovať biskup Samuel Zoch a Juraj Janoška.

Pre nové riadiace orgány školstva bolo dôležité deklarovať prevzatie vzdelávacích inštitúcií do svojej správy a prezentovať tak moc československého štátu aj na vonok. V tomto smere bolo dôležité aj vonkajšie označenie štátnych a verejných budov od najvyšších úradov až po najnižšie. Radili sa k nim aj školy všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Podľa výnosu vládneho školského referenta mal byť na školách, bez ohľadu na ich charakter, teda okrem štátnych aj na cirkevných a súkromných, umiestnený nápis v slovenskom jazyku. Mal označovať účel a charakter školy. Na budovách škôl, v ktorých slovenčina nebola vyučovacím jazykom, ale výuka prebiehala v maďarčine a i., mohol byť pod slovenským nápisom umiestnený názov v príslušnom vyučovacom jazyku konkrétnej vzdelávacej inštitúcie. Svojou veľkosťou, farebným prevedením nemohol vynikať nad slovenským. Nad označením školy sa mal nachádzať štátny znak Československej republiky, ktorý okrem toho mal byť umiestnený aj v každej učebni na primeranom mieste.³¹ Štátne orgány považovali nedbalú realizáciu výnosu za priestupok, za ktorý mali byť zodpovední školskí pracovníci, v prípade neštátnych škôl predsedovia školských stolíc, trestaní podľa príslušného paragrafu.

Dôležitým nástrojom v ideologickom inštrumentárii štátu boli oslavy štátnych sviatkov. Po nastolení československej správy prešli zásadnou zmenou. Do roku 1918 sa na školách oslavoval príchod Maďarov do Podunajskej nížiny, Svätoštefánska koruna a i. Slávenie uhorských sviatkov bolo československými úradmi zakázané. Po roku 1918 sa komemorovali udalosti, ktoré prispeli k vzniku Československej republiky. Ich cieľom bolo utvárať československú identitu a tradície. (Olšáková 2010, 247) Najvýznamnejšími sviatkami republiky sa stal deň vzniku ČSR – 28. október a narodeniny prvého prezidenta T. G. Masaryka.

V októbri 1919 bol 28. október vyhlásený za každoročný štátny sviatok.³² Oslavoval sa vo všetkých vzdelávacích inštitúciách, vrátane škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Politické (policajné) úrady prvej stolice mohli podľa miestnych pomerov vydať pre verejné úrady, ústavy, podniky a školy príkazy smerujúce k dôstojnej oslave tohto dňa. V prípade neuposlušnosti bolo možné udeliť pokutu do výšky 10 000 Kč, resp. uväzniť zodpovednú osobu na jeden mesiac.³³

Slávnosti realizované na všetkých školách bez rozdielu vyučovacieho jazyka sa mali končiť zaspievaním československej štátnej hymny. V tejto súvislosti školský referát v Bratislave vydal vo februári 1921 výnos, na základe ktorého sa deti v maďarských školách mali na hodinách spevu učiť text hymny Československej republiky v maďarskom preklade.³⁴ Oficiálne znenie československej hymny v maďarskom jazyku bolo vydané výnosom ministerstva školstva 9. mája 1933.³⁵ Československá hymna sa mala spievať na všetkých oficiálnych školských slávnostiach. Jej text v maďarskom jazyku bol nasledovný:

31 *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Roč. III., 1921, č. 6, s. 115.

32 *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka CXV, vydaná 25. októbra 1919, s. 781.

33 *Sbírka zákonů...* Roč. 1925. Čiastka 30, vydaná 15. apríla 1925, s. 434. Okrem 28. októbra, ako štátneho sviatku, boli za pamätné dni Československej republiky ustanovené: 5. júl, 28. august, 6. júl, 1. máj.

34 *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 7, s. 136.

35 *Věstník ministerstva...* Roč. XV., 1933, č. 5, s. 119-121.

<p>Hol a honom, hol a hazám? Hol a réten csermaly csobog, Hegyek hátám fenyves susog, Szántóján ezer virág, Gyönyörű ott a világ. Földreszállott éden vagy te Csehországom szép hazám!</p>	<p>Vihar zúg mennydörög, fenn a Tátra ormán, Várj szlovák testvérem, majd elül az orkán, Népünk ébredéz már!</p>
--	--

Riaditelia všetkých verejných škôl a vzdelávacích inštitúcií s právom verejnosti boli povinní dôsledne dodržiavať výzdobu budovy, vrátane vyvesenia štátnej zástavy. Riaditeľ (správca) „školy neb ústavu jest odpověden z toho, aby státní vlajka (prapor) byla vždy v dobrém stavu udržována a v stanovených dnech vyvěšována.“³⁶

Na školách všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka bol 7. marec, deň narodenia prezidenta Československej republiky T. G. Masaryka, ministerstvom školstva určený ako deň feriálny, teda prázdninový. Riaditelia vzdelávacích inštitúcií boli povinní zabezpečiť, aby žiaci boli vhodným spôsobom poučení o životnom diele prezidenta.³⁷ Zvláštna pozornosť bola venovaná oslavám 80. narodením hlavy štátu. Na budovách verejných škôl, školských úradov a ústavov boli od 6. do 8. marca vyvesené štátne zástavy. (Presne od 12,00 hod. 6. marca do 12,00 hod. 8. marca.) Pri tejto príležitosti bol vydaný jubilejný obrázkový album zo života T. G. Masaryka vo všetkých jazykoch, v ktorých sa v Československej republike realizoval vzdelávací proces. Album bol 7. marca 1930 bezplatne distribuovaný žiakom 4. – 8. ročníka občianskych škôl, študentom stredných škôl a učiteľských ústavov.³⁸

Uctenie tragickej smrti prvého ministra vojny Československej republiky, Milana Rastislava Štefánika, sa 4. mája uskutočňovalo len v školách s vyučovacím jazykom českým a slovenským.³⁹

Ministerstvo školstva kládlo mimoriadny význam na znalosť Ústavy Československej republiky. Pripravilo zvláštne vydanie ústavnej listiny ako učebnú pomôcku, ktorú si boli povinní zaobstaráť všetci žiaci a študenti ľudových, meštianskych a stredných škôl tých ročníkov, v ktorých sa vyučovala občianska náuka.⁴⁰

Veľký dôraz sa kládol na štátnoobčiansku výchovu. Žiaci mali byť vychovávaní k priateľskému súžitiu, k národnostnej, náboženskej a spoločenskej znášanlivosti, k oddanosti k Československej republike a k úcte k jej demokratickému zriadeniu. Keď začiatkom 30. rokov došlo ojedinele na niektorých školách k prejavom, ktoré mali náznaky politickej agitácie, ministerstvo školstva reagovalo vydaním výnosu o nenáležitých prejavoch na školách a o štátnoobčianskej výchove. Pedagógovia všetkých škôl sa mali zdržať politicko-stranických prejavov, ktoré by mohli v žiakoch a študentoch vzbudiť zdanie učiteľovej národnostnej, politickej, či náboženskej zaujatosti. Výnos akcentoval, že podľa ústavy ČSR tvorí republika jednotný a nedeliteľný štátny celok s jedinou a nedeliteľnou štátnou suverenitou. (*Věstník minister-*

36 *Věstník ministerstva...* Roč. IV., 1922, č. 9, s. 370.

37 *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 5, s. 77.

38 *Věstník ministerstva...* Roč. XII., 1930, zošit 2, s. 73.

39 *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 8, s. 151. Označenie vyučovacích jazykov český a slovenský je použité v texte výnosu č. 52 MŠaNO.

40 *Věstník ministerstva...* Roč. V., 1923, zošit 8, s. 443.

stva... Roč. XV., 1933, zošit 4, s. 82.) Nemohla teda existovať zvláštna suverenita česká, slovenská, resp. suverenita iného národa.

Československé štátne orgány od roku 1918 podporovali výstavbu škôl so slovenským vyučovacím jazykom, ktoré sa mali stať bázou pre formovanie slovenského národného povedomia a výchovy slovenskej inteligencie. Po vzniku Československa sa paralelne so zavádzaním slovenčiny ako vyučovacieho jazyka radikálne redukoval počet škôl s maďarským vyučovacím jazykom na všetkých stupňoch a typoch vzdelávacích inštitúcií. K zásadnému poklesu maďarských škôl došlo predovšetkým v rokoch 1918–1919.

Literatúra

Bartlová, Alena (1991): *Andrej Hlinka*. Bratislava: Obzor.

Beniač, Ján (1928): Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti. In: *Štancl, J. G.* (ed.). Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928. Košice: Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, s. 145-152.

Filo, E. (1932/1933): Vyučovanie slovenčiny na bývalom katolíckom gymnáziu v Rožňave. In: *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Martin.

Hrehor, Henrich (2013): Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In: *ČAS. Človek a spoločnosť*. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. Roč. 16, 2013, č. 3. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/>.

Chalupecký, Ivan (1975): *Dejiny Levoče 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Kázmerová, Ľubica (2011): Anton Štefánek a slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch (1918 – 1923). In: *Historický časopis*. Roč. 59, č. 4, s. 687-704.

Kormošová, Ružena a kol. (2006): *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi*. Dávne a nedávne. Spišská Nová Ves: Gymnázium školská 7.

Matula, Pavol (1999): Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918/1919. In: Švorc, Peter – Harbul'ová, Ľubica (eds.) (1999): *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnicva FF PU v Prešove, Österreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, s. 346-352.

Olišáková, Doubravka (2010): Formování kolektivní paměti prvních generací československých občanů. In: Kostrbová, Lucie – Malínská, Jana at al. (2010): *1918. Model komplexního transformačního procesu?* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, s. 243-254.

Popély, Gyula (2007): *Magyar oktatásügy a Felvidéken 1918 – 1938*. In: *Társadalomtudományi Szemle*. Roč. 9, č. 3, s. 99-112.

Šrobár, Vavro (1928): *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. I. zväzok. Praha: Vydavateľstvo neuvedené.

Štefánek, Anton (1931): Školstvo v predválečnom Uhorsku a na dnešnom Slovensku. In: Seton-Watson, R. W. *Slovensko kedysi a teraz*. Praha: Orbis, s. 112-134.

Stodola, Emil (1938): *O menšinách a o samospráve*. Praha – Prešov: Nákladom vlastným.

Tajták, Ladislav (ed.) (1978): *Dejiny Rožňavy 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Vasiľová, Darina (1999): Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín. In: Švorc, Peter – Harbuľová, Lúbia (eds.) (1999): *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove, sterreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, s. 330-338.